

*Szótlán, szemérmes és védelmező emlékezettel közelítek
a régi helyekhez, de aztán hirtelen minden újra vad lesz
és szabad, mint akkor! Húsz éve kimondott szavak szólítanak.
hívnak, visszahívnak a töltésen futó faszorba,
a partról be-és-bele a folyóba, a Tiszára
hívnak: egy mederbe döngölt cölöphöz kötött
sajkába, csónakba, ladikba, egy lélekvesztőbe
vagy be-és-bele a vízbe egyenest:
meztelenné-úszni újra magamat!*

DOBAI PÉTER

Lendkerék

(Regényrészlet)

Triglav Dalma, talán, hogy pótolja a szegedi és a Szeged környéki szép kirándulással a munkától elrabolt időt, ha lehet, még fokozta munkatempóját, még korábban ment ki a kutatóárokhoz, és még később, holtfáradtan tért vissza az „árkokból” a „Böskébe”, szálláshelyére, az Erzsébet hotelbe. Egyik este a főportás átadott neki egy levelezőlapot, mely a szeged-alsóvárosi plébániatemplomot ábrázolta, és a templommal egybeépült, egykori ferences rendi kolostort, mely épületszárny ez idő szerint nem kolostor többé, hanem szociális otthon. A lapot a tudós Bálint Sándor tudós tanítványa, Zsujti János adta postára. Pár sort írt csupán: megköszönte Dalmának a Szegeden és Szeged környékén tett szép kirándulást. Másnap este azonban már levél jött tőle, és ebben szerelmet vallott Dalmának. Harmadnap este: táviratot küldött, amelyben elnézést kért azért, hogy levelével háborgatta Dalmát. Am ugyanezen az estén megjelent a „Böskében” Ludrovay Emília, Sarusi Sarolta és Zsujtay Zsóka társaságában, s nyomban rátértek a lényegre: „Talán Átokházán, talán Ásotthalmon, talán a mártélyi erdőben, netántalán az úszóházaknál a szegedi strandon — mondta Dalmának Emília a maga mókázó módján, de azért most nagyon is komoly dolgokról „szólni”, egyenest *közvetíteni*, futárútban jött idős hölgy —, szóval valahol aznap beléd szeretett, Dalma, és írt nekem, mégpedig azt: én kérem meg neki a te kezedet, vagy hát legalábbis „puhatolnám ki”, érzel-e őiránta valami kis vonzalmat is. Mármost ezt kérdezi, forma szerint kérdezteti énáltalam a Zsujti János.” Dalma csak csendesesen ült sokzsebes munkaoveralljában a három derék csongrádi asszonyosság előtt, aztán felkelt a székről, beszívta felső ajkát, arca nem mutatta, hogy különösebben töprengett volna a válaszon.

— Nem. Azaz, így kéne ezt a Zsujti Jánosnak megmondani: Igen szép volt az a nap Szegeden, meg még a mártélyi erdőben is, meg mindenütt, amerre járunk. Köszönöm neki szépen azt a napot. Ha vonzalmat én nem is érzek Zsujti János iránt, rokonszenvet és hálát azt igen. Szeretni őt én sose tudnám. Nem megyek hozzá feleségül.

— Ejha, Dalma! Ez világos beszéd volt! Így is lesz átadva a Zsujti Jánosnak, méghozzá: szó szerint így! — mondta Emília, és már mentek is, mind a hárman, jól látva, Dalma mennyire fáradt, milyen szívesen zuhanyozna egyet, mosná le magáról a kutatóárkok porát, a verítéket, és váltana végre nőre való ruhát, a „benzinkutasoknak való” munkaoverall helyett. Elbúcsúztak Dalmától. A „Böske” hodályszerű halljában annyit azért megjegyzett a Sarusi Sarolta:

— No... no... azért az évek azok csak mennek! Elgondolkozhatott volna a Dalma egy kicsit tovább is a röptiben adott válaszán! Egy éjszakát azért csak alhatott volna rá...

— Ugyan! Hát mit képzelsz az a Zsujti János magáról? Tudósnak tudós, nadehát hogy képzelt ő magának ilyen szép nőt feleségül, mint a Dalma?! — mondta Ludrovay Emília, a kérdést a maga részéről ezzel lezárva.

Triglav Dalma másnap hajnalban Csongrád város kultúrházának és központi könyvtárának lestrapált, szürke gépkocsiján, hat órákor indult ki, a kutatóárkokhoz, a szarmata és avar sírhelyek feltárását folytatni. S ott dolgozott kint napnyugtáig. Most már egyre minuciózusabb munkálatok folytak, mind több lelet került napvilágra a föld alól. A pesti központi — az MTV — és a szegedi regionális tévéstudió operatőrei, riporterei, nemkülönben a rádióriporterek és a pesti, szegedi, szolnoki, békéscsabai, debreceni, gyulai, hódmezővásárhelyi újságírók: régen elutaztak már Csongrádról, belátva, felismerve és egymás közt némi szakmai csalódással ki is mondva, hogy itt nem terem számukra babér — legalábbis egyelőre nem —, nem is szólva az általuk remélt országos, sőt európai szenzációról. Gondolták: most csak hadd folyjon tovább a lázas földtúrás, aztán, ha valami „nagy lelet fölbukkan”, akkor még visszatérnek. Egyikük-másikuk azért még utoljára megpróbált interjút készíteni Triglav Dalmával, hogy legalább egy cikket írhasson Triglav Dalmáról, „a megszállott archeológusnőről”, de Dalma nem szívesen nyilatkozott, sem a munkájáról, mondván, hogy még csak a munka elején járnak, sem az eddig talált leletek értékéről, mondván: ezeknek felbecsülése még további és hosszas munkát igényel, és még kevésbé óhajtott nyilatkozni a „sírok titkáról”, ahogyan az egyik pesti újságíró a kérdést megfogalmazta, melyre Dalma ezt válaszolta:

— Kérem szépen, a sírokból sincsenek titkok. A régi, a legrégebbi sírokból sincsenek titkok. Az egyiptomi fáraók piramisáiban sincsenek titkok. Minek akkor mégis feltárni a régi sírokat? Azért, mert minél régebbiek, minél távolabbiak tőlünk az *időben*, noha a „térben” itt vannak alig egy-két méternyi mélységben a talpuk alatt, annál többet tudhatunk meg azoknak az embereknek az életéről, akik akkor és addig éltek, ameddig meg nem ásták nekik ezeket a sírgödröket. A régi sírokból sincsenek titkok, hanem tudnivalók vannak a ma élő emberek számára. Érdekes tudnivalók ezek, egyetlen igazi forrásai, kútforrások, „krónikái” az írásbeliség nélküli társadalmak, a törzsi közösségek történelmekutatásának. De ezek nem síri titkok, ezek emlékek, adalékok, töredékek, ahogy mondtam: tudnivalók régen elsüllyedtek, letűntek, ismeretlen időkből.

A televízió- és rádióriporterek és az újságírók végül is beérték ezzel az általános, tárgyyszerű, minden feltűnést, szenzációt kerülő tájékoztatással. Ígérték, majd visszatérnek, ha az ásatások és a leletek értékelése előrehaladottabb stádiumba ér. „Akkor majd megint exponálni lehet ezt a témát.” Dalmáról mindenestre legalább egy tucat fényképet készítettek, és távoztak a kutatóárkok közeléből, elutaztak Csongrád városából. Az egyik pesti firkász — nyilván dühében

— annyit azért megjegyzett Dalmáról: „Szép nő, szép kis jégdarab, de valahogy whisky nélkül...”

Nem így azonban a jó csongrádiak. Ők másképpen vélekedtek, mint a televíziósok, rádiósok, újságírók, fotósok. Nagy „ásatások” kezdődtek a Csongrád körüli kertes házakban, néhol még a feltett szőlőkben, a gyümölcsösökben is. Az amatőr „archeológusok” közül sokan Attila hun fejedelem sírját keresték, akit a néphiedelem és a legendák szerint a Tiszába temettek, s ki tudhatja, a Tisza melyik ágába, melyik holtágába, melyik, azóta magának régen más medret mosott Tisza-ágba. Néhány csongrádi őslakos, de sok falusi-tanyasi férfi is, idősök, fiatalok egyaránt: buzgón ástak saját kertjükben, szőlőjükben, Tisza-parti telkükön, háztáji földjükben, remélve, hogy „ásatásaikkal” újabb sírokra fognak bukkanni. A városon kívül fekvő telkeken még nagyobb ütemben folytak ezek a „magánerős” ásatások, sokszor minden egyéb, ilyenkor szokásos és szükséges szezonális haszonmunka helyett. Mindaddig, amíg egy ilyen lelkes, lázas vasárnapi ásatás alkalmával, néhány jó csongrádi gazda — borozva-régészkedve — föl nem ásott egy lucernában egy tömegsírt, amelyről még a laikusok is könnyen megállapíthatták, hogy a feltárt tömegsír: a második világháborúból való. Ide nem is az archeológusok szálltak ki, hanem a Kőjál. A tömegsírban — föltehetőleg egy véres kézitusában, gépfegyverekkel és kézigránátokkal megvívott közelharcban elesett — s csak alig valószínűsíthetően, semmiképpen sem azonosíthatóan immár: magyar, szovjet és német katonák csontvázai feküdtek, egymás mellett és fölött, a csontsérülésekből világosan látszott: a közelharc, a kézitusa pokoli lezajlása, nyilván kézigránátok és géppisztolysorozatok roncsolták szét a katonák koponyáját, gerincoszlopát, válluk, karjuk, combjuk, medencéjük csontját. Bizottság szállt ki a helyszínre, a katonák egymástól immár elkülöníthetetlen csontvázat, koponyáját, fegyverzetük, zubbonygombjaik, derékszíjcsatjaik, rohamsisakjaik, bakancsaik, csizmáik, tölténytáskáik, kulacsaik maradványára meszet öntöttek, és emlékjel tétele nélkül visszaföldelték a második világháborús tömegsírt. A visszaföldeléskor ott állt a csongrádi plébános, imádkozott, mögötte fekete fejkendő, fekete ruhás öregasszonyok álltak, ők is imádkoztak. A tömegsírra nem emeltek hantot, keresztet nem állítottak, fűvet és vadvirágot ültettek a gyermekjátéktérnyi terület, a lucernás szélén. A városi tanács illetékes szervei falragaszokon, plakátokon, a városon kívül: gépkocsikra szerelt hangszórókon keresztül fölszólították a lakosságot, a szőlőgazdákat, a telektulajdonosokat, a gyümölcsöskertek birtokosait, hogy mindennemű „ásatást” szüntessenek be, ne kutassák tovább Attila sírját, ne keressenek háztáji telkeiken, kertjeikben, szőlőkben, gyümölcsöseikben se avar, se szarmata, se ósláv, se tatár, se török temetőket. A magánjellegű régészeti ásatások lassan abbamaradtak, csak Triglav Dalma folytatta munkáját a kutatóárkokban. Az ő számára továbbra is minden lehető segítséget biztosított a város. Az emberek pedig viszatértek a természet, az évadok forgása szerint való megszokott, szükséges és valóságos munkákhoz, a tisztas „mezei szorgalomba”. Volt kivétel: a plébános. Az ő vezetésével néhány férfi éjszaka fölást a erődserű, múlt század eleji plébániaépület pincéit. Valóságos borkatakombák voltak valaha ezek a mély és hosszú pinceterek. A hatalmas, udvarház jellegű épület alatt, a boltíves, mély pincékben csakugyan találtak néhány emberi csontmaradványt. A plébános nyomban hajnalban küldetett dr. Triglav Dalmáért, hogy fontos közölnivalója volna, de az archeológusnő csak este jött a plébániára, amikor a maga aznapi munkájával végzett, kint a kutatóárkokban. Vastag templomi gyertyával a kezében, maga a plébános haladt Dalma előtt, vezetve őt, le az időtlenségbe, az egy-

kori udvarház pincéiben felásott sötét vermekhez. A plébános még akkor is tartotta a hatalmas gyertyát, amikor az archeológusnő, aki szokásos kekiszínű, sokzsebes munkaoverallját viselte — „mintha egy benzinkutas volna, nő létire cip-pes-slicces férfinadrágot hord”, mondták Dalmáról a csongrádi nők —, overallja egyik nadrágszársebéből speciális gyújtólencséjű, nagy fényerejű, pontra-tenyéri-foltnagyúságra-körre és nagy sugarú körre változtatható fókuszú zseblámpát vett elő, és azzal pásztázta végig a vermekben heverő csontmaradványokat, koponyákat. Az egyik verembe beugrott, leguggolt, később letérdelt, letette maga mellé és rögzítette a zseblámpát, csipeszket és egyéb finom régészeti eszközöket vett elő overallja különböző mély, bő zsebeiből, hosszasan tanulmányozta, vizsgálta az emberi csontmaradványokat. A plébános a verem szélén állt, kezében a kukoricacső vastagságú gyertyával, és áhitattal vegyes félelemmel nézte a fiatal nőt, aki a koponyák, csontvázrészek között térdelt és dolgozott. Múlt az idő, Dalma mindegyre még a csontokat vizsgálta, most zseblámpáját az egyik koponya tetejére tette, hogy bevilágítsa az egész sírvermet. Egy egész halom csontvázra „esett” a fény.

— Tetszik kérni, kisasszony, egy kis szíverősítőt, ott lent abban a hideg veremben még meghül, igazi csongrádi szilvapálinka, hozassak, kisasszony? — kérdezte a plébános, aki kissé elhátrált a sötét, mély verem szélétől, mert a földje — a plébános közel 100 kilogrammos testsúlyától — kezdett aláperegni, nyilni, hasadozni, egy helyen meg is omlott a gödör peremén a frissen felásott, fekete föld. Sötét és fekete volt az egész hatalmas pincetér, sötét és fekete volt a verem, sötétek, feketék, salétromosak, penészesek, pókhálósak voltak a súlyos, százados falak, a boltívek, csak a csontok fehérlettek Dalma lámpájának fényében. Fenyegető „fehérlés” volt ez, még a mázsás súlyú papnak is, aki pedig nyilván hitte — hiszen prédikálta —, hogy halálunk után lelkünk Jézus Krisztus urunkban föltámad, és az örök világosságba jut, az örök kegyelembe, és ami marad testünkben, az csak por, porhüvely, amelyből fel a mennyekbe száll a lelkünk. Aligha ismerhette azonban a csongrádi plébános a halhatatlan német lovagköltő, Walter von der Vogelweide ama versét: *„Arról álmodtam én, hogy az egész világ enyém, hogy miközben testem azt tehet itt lent a földön, amit áhit, addig a lelkem, ha majd . . . hát pihen odafenn a Mennyben . . .”*

— Köszönöm szépen, plébános úr, majd inkább fent iszom egy kupicával — mondta Dalma a verem mélyéből.

— Ahogy tetszik, kisasszony. Miféle holtak lehetnek ezek odalent?

— Azt hiszem, plébános úr, nagyon érdekes sirt tetszett találni . . .

— Igen? Régi?

— Jóval régebbi sír ez, mint maga a plébánia, sokkal régebbi magánál a templomnál is, afelől biztos vagyok.

— Igen. Igen. Azt mindjárt gyanítottam én is, kisasszony.

— Bizonyos jelek arra vallanak, pár pengetőredék . . . jatagánokból való, meg néhány törkés darabja, hogy ezek itt valaha török katonák lehettek, jani-csárok, gyalogos katonák, semmiképpen nem szpáhik, nem lovasok . . .

— Hogyan lehetne azt ma már tudni? — vágott nagy izgalommal Dalma szavába a plébános. — Meglehet az is, hogy tatár sírok vagy . . . esetleg . . .

— Az kizárt, plébános úr — mondta Dalma. Hosszan tartó csend következett, a plébános arcát megvilágította a lobogó gyertyafény és látszott vonásain, hogy borzadással, irtózáttal, legalábbis félelemmel figyeli a fiatal tudós nőt, aki lent a hideg, fekete veremben elmélyülten tanulmányozza a koponyákat, a csontváz-töredékeket, a jól kivehető ütés-bezúzás-vágás nyomokat a homlokcsonton,

a koponyatetőn, a járomcsonton, az arckoponya más részein, az alsó állkapcsón, a fogsoron. Némelyik koponyán pedig fent, a szemöldökcsonton vagy a halántékcsonton látszott: mind erőszakos halállal haltak meg, harcban. Jelek szerint: váratlan támadás, meglepetésszerű lerohanás érthette őket, és a támadók lehetek túlerőben. Dalma egy kis katonai ásóval, mely overallja széles bőrvén függött fém karabíneren, fölászott egy-egy darab fekete földgödröt a csontvázak, a koponyák között. Innen is törkések, jatagánpengék darabjai fordultak ki, és megvillantak — még egyszer újra megvillantak, mint valaha régen, annyi harcban és az utolsó harcban is, amit azok, akik ezeket a pengéket forgatták, már nem éltek túl — Triglav Dalma ultramodern, speciális zseblámpájának XX. századi fényében, megvillantak még egyszer a kutatólámpa sugarának fókuszában, és ebben volt valami ijesztő a plébános számára, hogy mi, maga se tudta, de keresztet vetett, noha immár azt legalább tudta: nem keresztény emberek koponyáit, csontvázait rejtő verem fölött áll templomi gyertyájával, hanem hitetlen, pogány török harcosok földi maradványaira esik a keresztény, a katolikus templom gyertyájának halvány fénye. Eközben a plébános halkán magához szólította a pincébe ugyan lemerészkedő, de már a feltárt vermekhez tíz lépés közelségbe sem közelítő házvezetőnőjét, suttogva mondta a testes, nagydarab, túlságosan is dúskeblű, egész testében erős, robosztus asszonynak, hogy hozzon neki pálinkát, mindjárt két decit egyszerre, merthogy hideg volt ott a sírvermek szélén álldogálni, a pincetermek százados boltívei alatt. Emma máris ment, hozta a szeszt, amit a plébános egy hajtásra meg is ivott, egyetlen köhintés, krákogás nélkül. Emma asszony tíz esztendeje vezette a plébános háztartását, pontosan azóta, mióta eltemette férjét, pedig a plébános nem volt hajlandó egyházi temetésben részesíteni Emma urát, az utolsó kenetet sem adta fel, mivel Emma asszony férje: öngyilkos lett, máig tisztázatlan okokból, azóta sem világos körülmények között. Egyes szemtanúk szerint, noha este, legalábbis alkony volt már azon az őszi napon: Emma férje 350 köbcentis motorkerékpárjával — egy régi, de nagyon jól karbantartott BMW-motorral — a Tisza-gát töltésútjáról — a szemtanúk szerint szántsándékkal —, a Tisza cukrászda és fagyaltozótól nem messzire: nagy sebességgel belehajtott az akkor áradásban lévő, magas Tiszába, haltestét elsodorta a folyó, napok múlva halászták ki, messze délre Csongrádtól, a BMW-motorkerékpárt, amit azonnal elnyelt a Tisza, később — az ár levonulása után — kiemelték, és egy szentesi motorszerelő megvette a roncsot, megjavította, és száguldozik vele azóta is. Emma férje se búcsúlevelet, sem végrendeletet nem hagyott feleségének, ezért aztán a csongrádiak egy része azt tartotta: véletlen baleset volt, megcsúszott a sáros töltésúton, és a nehéz motor azonnal a megáradt folyó fenekére húzta, mások viszont azt mondták: „Hja, azt a dög nehéz motort, azt szerette olajozni, babusgatni, szerelgetni, meg is tudta lovagolni, mármint a motort, de nem az Emmát!” A szerencsétlenség után Emma az Evangéliumot olvasta, újra meg újra, aztán az Ószövetséget, minden istentiszteletre eljárt, folyton imádkozott, bőrkötésű régi Bibliát vett egy szegedi antikváriumban, azután, a szigorúan megtartott gyászév letelte után, elszegődött a plébános házvezetőnőjének. Ludrovay Emília szerint nem csak házvezetőnek, hanem ahhoz a munkához tartozó *egyéb* „mindenesnek” is, lett legyen az a „házvezetőnői munka akár nappali asszony munka, akár éjszakai *asszony munka*, ellátja Emma egyaránt mind a kettőt... hiszen van az Emmának arra valósa bőven is... elől is... hátul is, mellye is, fara is vérmes forma, azután meg még mindig lehet eleget imádkozni, bújni a Bibliát, elmélyedezni az Evangéliumban, hiszen sokféle „szenteltvíz” van, és hát Jézus Krisztus urunk is nem megbocsátotta minden vétkét bűnbánó Magdolnának? Miért ne tehetné meg

ugyanazt akkor Isten szolgálja is, a csongorádi plébános? Megteszi az! Akár minden egyes „iccaka” után is, már hogyan is tenné meg! Ha már ugye egyszer van is neki mi alól föloldoznia az Emmát...” Mindez persze afféle pletykabeszéd volt, meglehet, csak Ludrovay Emília fantáziája volt túlságosan élénk, és az őmaga vérmességét mondta Emmára, kit sohasem szívlelt, pedig egy osztályba jártak, egy padban is ültek, ugyanabban az elemi, ezután polgári iskolában, és későbbben is: együtt tették le a maturavizsgákat a csongorádi gimnáziumban. Ludrovay Emília későbbben egyetemet is végzett, fent Pesten, s míg nyugdíjba nem ment — 55. életévében —, patikus volt szülővárosában és — egy-két évig, egy-egy összeveszésből kifolyólag „fölmondva” ott — más Csongrád megyei, Békés megyei városokban, nagyközségekben is.

Amikor Triglav Dalma kimászott végre a veremből, és kikapcsolta Varta—Daimon 6V, 2,4 W elemes, „Hella” munkalámpáját, a plébános nagy tisztelettel kérdezte meg tőle:

— Meginvitálhatom a kisasszonyt, hogy nálam vacsorázzék? Bizonyára igen éhes lehet, ma is egész nap kint dolgozott a szabad ég alatt a forróságban, én meg most este ide hívtam ebbe a hideg pincébe... ebbe a nyirkos, fekete verembe, kérem, ne utasítsa vissza a meghívásomat!

— Köszönöm, plébános úr, szívesen, ha ugyan nem volna mégis illőbb, hogy egy másik alkalommal, hogy ne ebben az overallban...

— Ugyan! Munkaruha, aminthogy a papi ruha is munkaruha, kisasszony! Egyáltalán ne zavartassa magát. Emma, a házvezetőnőm, amíg a kisasszony kezét mos, meg is terít, két személyre, nagyon megtisztel, ha elfogadja a meghívást, annyi mindent szeretnék kérdezni is ezekről a koponyákról, csontokról — mondta a plébános, amikor már fölfelé haladtak a nedves, penészes, töredezett pincelépcsőkön, és most ismét ő világította meg az utat Dalma előtt a templomi gyertyával. Nem is leplezte örömét, hogy végre távoztak a pincéből, a sírvermek közeléből.

— Emma majd nyomban meg is mutatja, hol mosakodhat meg a kisasszony. Ad a kisasszonynak szappant, tiszta törülközőt, akár még arra is megkérheti Emmát, hogy mossa meg a haját, meglehet, pókhálós lett odalent, meg a por is egész nap a kutatóárkokban... Emma várja. Én pedig majd az ebédlőben fogom várni...

— Mindjárt ott leszek, hajmosás nem lesz most, plébános úr... — mondta nevetve Dalma — ... az tudja, eltartana egy darabig, meg a maguk kedves kis „Böskéjében” megmosom a hajamat én magam, ha pókhálós lett netán!

— Jó, jó, én várom az ebédlőben, Emma a konyhában van most, ott várja, majd ő megmutatja a fürdőszobát.

Triglav Dalma hamarosan megjelent az ebédlőben, ahová Emma „kalauzolta”, és pedig szó szerint „kalauzolta”, mivel a plébánia épülete nagy volt, tele szobákkal, dolgozó- és dohányzószobákkal, könyvtárszobával, plébániai irodahelyiségekkel, vendégszobákkal, Emmának magának is két külön szobája volt ebben a hatalmas, már tornácában, verandájában is zömök, erődszerű, egykori magyar nemesi udvarházban, mely, ki tudja milyen kezeken-utakon jutott végül is a katolikus anyaszentegyház kezére.

Az ebédlőasztal méretei méltók voltak a plébániaépület méreteihez. Egy-egy gyertya lobogott ezüst gyertyatartókban az enyhén tojásdad alakú, faragott lábú, nehéz — „még az anti világból való” — ebédlőasztal „ellipszisének” két közép-pontján, az evőeszközök: ózüstből, a tálak, tányérok: meissenai porcelánból va-

lók, az abrosz hófehér, nemes anyagból, a magas támlájú, faragott lábú, bársonyhuzatú székek és az ebédlő pohárszéke, minden más bútora is: akár egy kanonok, egy prépost, ha ugyan nem egyenesen egy püspök ebédlőjének berendezése lehetett volna, és nem „Csongrád” plébánosáé. Szilvapálinka szikrázott a talpas és metszett kristálypoharakban, a tüzes szesztől éppen csak tenyérnyi távolságban bökényi vörösbor sötétlett, de valami lánggal a sötétjében. A tálon: hideg sült pecsenye, házikolbász, tepertő, disznósajt, szín-sovány és mellette zsíros szegélyű sonkaszeletek, abált szalonna, juhsajt, füstölt sajt, mindehhez egy másik kancsóban: Balaton vidéki fehér pecsenyebor, „édes-száraz”, ahogyan a plébános nevezte, amikor Dalmát kínálta, válasszon, szedjen a tálból a tányérjára, amit kíván. Nyomban mondta a plébános, hogy ezután eper- és málnafagylaltot fognak enni, tejszínnel, csak előbb egy kicsit „együnk valami alföldies húsosságot”, ahogy a középkori konyhákhoz méltó nehéz terítékre mutatott nyájasan, és koccintásra emelte a metszett kristálypoharat a szilvapálinkával. Dalma kiitta a pálinkát, és csak azután mondta nevetve:

— Én ugyan nem fogyókúrázom, plébános úr, de hát vacsora ez? Nem lakoma inkább? Ha nem egyenesen lakodalom?

— Lakodalom . . . , tudja kisasszony, mennyi, de mennyi lakodalomban voltam én életemben! És aztán meg mennyi halotti toron? Mi ez a szerény éték ahhoz képest? Ez igenis: vacsora. Hej! Na de várjon csak, kisasszony! Hogy én ezt el tudtam felejteni! Valami nagyon finomat hozok! Olyat úgyse evett még! Hozom!

Ezt a finomságot nem Emma, hanem személyesen a plébános hozta be, és saját kezűleg tette Dalma tányérjára. Várta, figyelte, elégedett, nagy, szinte bölcs mosollyal: a hatást. Dalma mosolyogva nézett a papra, kérdezte:

— Hát már nem is tudtam, mit tetszik behozni még ehhez a „kis vacsorához”, gondoltam, ha már plébánián vacsorázom, plébánossal vacsorázom . . . , akkor csak az ostya jöhet . . .

— Leányom! Ez . . . ez mozzarella fresca! Bivalytejből készített túró! Ha jobban hagyom kicsit kiszáradni, akkor is bivalytej, de akkor már sajtnak eszi az ember! Gyakran járok át Jugoszláviába, hát . . . jó . . . a Délvidékre, ugye, meg a régi bánáti, bánási részekbe is. Na ott van nekem egy jó emberem, tőle való a bivalytej, kisasszony! Különben amúgy eredetre nézve, ez afféle olasz eledel, úgyszólván az olaszok egyik nemzeti eledele, mint a pizza, meg a pasta sciutta . . . frutti di mare . . . Igen ám, csak hogy az én derék szabadkai emberemnek olasz . . . vagyishát félig olasz, félig dalmát a hitvese, és ők mindenképpen beszerzik, meg úgy ahogy azt a talján csinálja, el is készítik a mozzarellát! No, kóstolja hát meg!

— Tényleg nagyon finom! Kicsit csipős, de nagyon finom! Én is jártam Olaszországban, ezt az ételt valahogy mégsem kínálták, vagy én nem kértem . . . — mondta Dalma, miután megkóstolta a bivalytejből készült túró, és nyomban rá, minthogy a plébános közben ismét töltött mindkettőjüknek a szilvapálinkából, ivott is, mert a „délvidéki mozzarella” jobban csípte a száját, mint a csongrádi szilvapálinka.

— No én most már nem is zaklatom a kisasszonyt, vesz, amit kíván, én most inkább hallgatom, miféle megállapításokra is jutott azokban a hamarjában megnézett sírvermekben? De közben is ám, egyék-igyék! — mondta a plébános, közben újra töltötte a pálinkás poharakat.

— Megállapítás az persze túlzás, plébános úr, de azok a koponyák, csontvázak *itt lent alattunk* — mondta mosolyogva Dalma — szám szerint hét csont-

váz darabjai, azok török katonák csontjai. Mind erőszakos halállal haltak meg, de nem csatában.

— Ezt aztán meg honnan tetszik tudni, kisasszony? — kérdezte a plébános őszinte meglepetéssel és kíváncsisággal.

— Ismeretesek a törökök temetkezési szokásai nagyobb csaták, de akár kisebb ütközetek vagy akár csak egyes portyák során elesett katonáikat, különböző rangú parancsnokaikat illetően. De itt, *alattunk*, ebben a veremben, a koponyákon, a kulcsontokon, a csigolyákon, a felkarcsontokon és még az egy-két megmaradt bordán is látható törések, csontsebek nem katonai fegyvertől valóak, nem kardtól, szablyától, sokkal inkább nehéz durungoktól, bunkóktól vagy éppen kődaraboktól valók. A kardok, a szablyák pengéje, a csákllyák vagy a fokosok éle egészen más jellegű csontsebeket hagy a koponyán és más csontrészeken. Másképp okoz például csonttörést is egy kardpenge, mint mondjuk egy durung, még akkor is, ha az áldozat szempontjából az eredmény egyre-megy, mert ugyanaz...

— Hát igen... igen, az biztos — mondta halkan a plébános. Közben újra töltött a metszett kristály poharakba. Dalma érezte, hogy kezd becsípni, nem a bivalytejből való túrótól, hanem a csongrádi szilvapálinkától, de azért ivott egy kortyot, és folytatta az „alattuki” vermek csontjain tett észrevételeinek elmondását, megjegyezve ismét, hogy ezek nem bizonyítható megállapítások az ő részéről, csupán észrevételek, feltételezések.

— Ők persze, *ők, ott lent, alattunk, azokban a vermekben, amíg éltek*, ők bizonyára jatagánpengével, tőrkéssel vagy buzogányokkal védekezhettek, mivel afelől semmi kétség, hogy *ők* katonák voltak. Viszont a támadóik, azok valószínűleg nem voltak katonák, parasztok lehettek, bosszút álltak valamiért, meglepetésszerűen üthettek rajta azon a hét török janicsáron. Vagy egyszerűen, túlerőben voltak, többen lehettek, mint azok heten, és arra ment a harc, hogy kifosszák őket, ami nyilván sikerült is nekik, mert különben jóval több dolognak kellett volna lennie abban az *alattunki veremben* — mondta Dalma, megint mosolyogva, mert jól látta: a nagydarab, tagbaszakadt plébános most már egyre kevésbé örül annak, hogy háza alatt, vagyis a pincéjében török katonák csontjai porladoznak, és ő fölöttük eszik-iszik, alszik-imádkozik —, például egynéhány pénzérmének, rézből, ezüsből, de még akár aranyból is, értékesebb és főleg épen maradt fegyvereknek, talizmánoknak, amuletteknek, amit a török harcosok mindig is viseltek, de ennek semmi nyomát nem látom, ezért szinte biztos az, hogy kifosztották őket, nyomban azután, hogy végeztek velük. Az a pár jatagánpenge, az is persze darabokban, meg néhány tőrkes hegye vagy töve: a harc közben törhetett el. Nyilván utolsó leheletükig ellenálltak, erre utalnak a koponyákon és a csontvázuk egyéb részein látható iszonyatos törések, bezúzások, csontsebek, de ezek közül egyik sem kardpengétől származott. Parasztkok végeztek velük, durungokkal, bunkókkal, husángokkal, kődarabokkal.

— Mennyi titkot is rejtenek a sírok, és a világ sírokkal van tele, az utak alatt, amelyeken járunk: sírok vannak, úgy látszik a házak alatt, amelyekben mi lakunk és élünk: ugyancsak sírok vannak, és sírok vannak a búzaföldek alatt is, ahol mindennapi kenyerünket érleli az áldott napsugár... — meditatált komoran a plébános. Komoran ivott is egyet erre, Dalma ezúttal nem ivott vele. Érezte, arca kivörösödött, álom jött szemére, ott helyben, a támlás széken, a hatalmas terített asztalra borulva el tudott volna aludni, de erőt vett magán.

— Honnan tudja mindezt, kisasszony, hiszen még olyan fiatal!

— Ezt? — kérdezte vissza Dalma álmosan, halkan, először nem is igen értve a pap kérdését — ... ezt meglehetősen alaposággal tanulmányozhattuk a mohácsi

csatasíkon, ez persze egy feltételezett térség, nem tudni máig pontosan, hol zajlott le az ütközet... mégis, a mohácsi tömegsírfeltárásoknál volt elég időnk, azazhogy éppen elég török és magyar koponyánk és csontvázunk, hogy megfigyelhessük, milyen csonttöréseket, csontsebeket hagynak hátra a kardpengék, a csákllyák, a lándzsák, a buzogányok, a jatagánok... a szablyák és azok ott, a mohácsi tömegsírban feltárt csontmaradványokon látható törések, sebek, egészen más jellegűek, mint ezé a hét töröké, aki itt lent porlad mialattunk...

— Értem, kisasszony. Hát... egészségére! — mondta a plébános. Koccintottak, ittak.

— Egyszóval a mohácsi csataterén is dolgozott a kisasszony?

— Igen. Nagy szerencsém volt, mert akkor én még éppen csak végzős egyetemista voltam, de az antropológiaprofesszorom magával vitt engem is Mohácsra, mivel tudtam gyorsírní, ő pedig nagyon szeretett diktálni, viszont a magnetofont nagyon utálta, és így ott a mohácsi tömegsírfeltárások helyszínén a professzor úr nekem diktálta le első megfigyeléseit, észrevételeit, feltételezéseit, amiket azután Pestre visszatérve én tisztáztam, leírtam, legépeltem neki. A professzor úr ezt az én szerény, semmi kis munkámat azzal honorálta, hogy a következő évben két hónapos itáliai ösztöndíjat járt ki nekem...

— Már hogyan volna „semmi kis munka a gyorsírás”, Dalma kisasszony?

— Az. Én a nagyanyámtól egyféle avult, anyámtól pedig egy ma használatos, új gyorsírást tanultam, és nem volt valami nehéz.

— Itália! — mondta hangosan sóhajtvá a plébános. Arca most nagyon „csongrádi”, nagyon „magyar”, nagyon „alföldi” volt. Egy pillanatra behuntya a szemét, mint az ember, amikor emlékeit, lehetőségeit vagy reményképeit akarja látni és nem életének valóságát, mindennapi valóságát, nem saját *lett* önmagát, hanem azt a nem létező embert, akiről hiszi, képzeli, hogy lehetett volna. Ha... Ha!... „Ha.” Az emberi sorsokban nincsen: *ha*. Csak az emberi nyelvben létezik a: *ha*. Szólás. Kifejezés. „Hogyha így... hogyha úgy történt volna...” —: afféle kötőszó, kétséges még az is, van önmagában, önálló jelentése — a nyelvben, nemhogy az életben... —, „ha” azt, hogy: *ha* elkülönítjük az előtte vagy utána kimondott szavaktól.

— Igen, Itália! Részt vehettem az ott folyó, új etruszk ásátásokban is, Etruriában, Tuscániában, Tarquiniában és valamennyire még, amennyire a latin alapján lehet, egy kicsit még olaszul is megtanultam...

— Milyen fiatal még Ön, kisasszony, és mégis, ifjú, irigylésreméltóan ifjú kora ellenére: milyen művelt, mennyit tud, archeológia, antropológia, és mennyi szép helyén járt a világnak. Itália! Igen, ne tiltakozzon és ne szerénykedjen — mondta Dalmának hevesen, lelkesen és kedvesen a nagyvilágban sohasem járt csongrádi plébános, látva Dalma mosolyát, nem vette észre, hogy ez már csaknem álomi mosoly —, igen, Ön olyan művelt, kedves Dalma kisasszony, akár a pannonhalmi vagy a tihanyi apát úr!

Dalma nevetett. Hogy leküzdje végre a szilvapálinka okozta enyhe, mégis kellemes szédülést, és hogy úrrá legyen elnyomó álomosságán, evett egy-két falat ételt, sonkát és sültet, a szalonnát, a kolbászt, főleg pedig a sötét lángú bökényi vörösborot azonban határozottan elhárította, nemkülönben a hideg sültet, a teperőt, akárcsak az „édes-száraz” fehérborot, még kevésbé kívánt eper- vagy málnafagyaltot enni, „sok tejszínhabbal”.

— Hát... hát! Csak nem várhatta tőlem Dalma kisasszony, hogy egy kávéskánál szódabikarbónával fogom megkínálni!

— A végén még majd fog pedig kelleni az is... — mondta nevetve Dalma.

— Ah! Arra nem lesz szüksége ennél az asztalnál, kisasszony! Ez a szilvapálinka tökéletesen rendbehozza a gyomrát!

— Az lehet... igen... esetleg, na de nem hinném, hogy mondjuk a legjobb orvosság volna...

— No például mire nem?!

— Például? Hát én már nem is tudom, mit szerettem volna az előbb mondani. Gondúzok ez a szesz, annyi biztos, de áloműzőnek azért én mégsem mondanám, plébános úr! Vagy az is volna? — kérdezte Dalma kedves mosollyal, mert látta, hogy a pap most valami méltó, nemes megoldáson töri a fejét, mielőtt válaszolna a mókából föltett kérdésre.

— Kávét vagy teát azt inna-e, kisasszony?

— Isten őrizzen! Köszönöm szépen, de túlságosan is jól tetszett tartani engem.

— Én pedig sokat tanultam magától, Dalma kisasszony! És ez nem ám udvarlás! Ez szentigaz, mert ugye az udvarlás az már egészen másvalami... Bizony! És igen nagy örömet okozott nekem, hogy eljött hozzám, lejött velem a plébánia pincéjébe, megnézte azokat a sírvermeket, *itt alattunk*, ahogy mondja..., és megvizsgálta azokat a csontokat egész napi fárasztó munkája után, szabad ég alatt, augusztusi, alföldi hőségben, és főleg azzal örvendeztetett meg egy nemhogy etruszk sírokat... hanem még magát Rómát soha életében nem járt öregembert, hogy elfogadta meghívásomat, hogy velem vacsoráztam...

— Kimennék én most elmosogatni, plébános úr...

— Micsoda?! Méghogy elmosogatni! Az egyedül Emmára tartozik, Emma dolga!

— Közben kicsit fölfrissülnék, amíg segíték Emma asszonynak...

— Szó se lehet róla! — kiáltotta a plébános vörös arccal.

— Jawohl, Herr Gastgeber! — mondta Dalma, és mókásan szalutált, kicsit föl is rezzent a dörgő hangra.

— Emma! — kiáltotta a plébános, mint akinek végre eszébe ötlött a méltó és nemes, valamint a helyzet ünnepélyességéhez illő megoldás. Emma kisvártatva megjelent a magas szárnyasajtóban.

— Emma, kedves — mondta most az asszonynak halk és szívélyes, ám mégsem „kérő”, hanem igenis utasító hangon a plébános — hát... ööö... a tudós kisasszony kimerült egy kicsit...

— No és, hát tetszik talán ezen még csodálkozni is? Nem mindenki issza reggelire is, estebédre is a csongrádi szilvapálinkát, olyan bizonyos afelől, hogy az bizony nem szesz, hanem gyógyszer... mint issza azt a plébános úr! — mondta Emma erélyesen is, tréfásan is.

— Emma, hát nem hagy végre kibeszélni engem?

— Jó jó, csak most meg azt ne tessék kérni tőlem, hogy ugyan már ugorjak el, vagy szalasszak át valakit Békés megyébe, Füzesgyarmatra, merthogy ottan „fundáltatott”, ahogy a jómúltkor is tetszett mondani, valami prima szesz, valami barackpálinka, „nektár”, „nedű”, vagy mit tudom én micsodának tetszett nevezni azt a bűdös füzesgyarmati kisüstöt, amiből aztán nem „kis üstöt”, hanem ráadásul egy jó három üveggel tetszett hozatni, olyan lázas sietséggel, mintha ez a „gyöngécske” csongrádi szilvapálinka már nem is vinné épp oly gyorsan a sírjába, azt, aki issza, mint amaz a másik, a füzesgyarmati rohadt meg férges, meg korán lehullott, meg soha nem válogatott barackból főzött „gyógyszert”! — hadarta Emma energikusan, dühösen, s hiába is akart, a plébános nem bírt az asszony szavába vágni. Dalma nevetett.

— Emma! — mondta végre valami engesztelő, ugyanakkor kiengesztelést váró, mégis sötét haragot sejtető hangsúllyal a plébános. Fel is kelt, nagyobb nyomaték kedvéért a támlás karosszékéből.

— Akkor se megyek Füzesgyarmatra, se ma, se holnap! És mást se „szalasztok” át oda! . . . Ma! Lassan éjszaka lesz itt Csongrádon is, nemhogy Füzesgyarmaton, ahová a múltkor különben is késve tetszett érkezni a temetésre, pedig külön a plébános urat kérték, merthogy azok születésre innenvalók voltak...

— Emma!

— Örült is ám a plébános úr késésének a füzesgyarmati pap! Már az összes koszorú, az összes virágcsokor ott volt a hanton, már a fejfát is odatűzték a helyére, amikor meg tetszett érkezni Füzesgyarmatra, de akkor se rögvest a temetőbe, hanem a Glatz Mihályhoz, aki, ugye, nagyon ért a pálinkafőzéshez...

— Emma! Hát ki kérte magát, hogy most vagy akár holnap, Füzesgyarmatra menjen?!

— Gondolom, valami dolog azért csak akadhatott, ha hívni tetszett!

— Igen. Kérem, Emma, hogy legyen szíves tegyen két új gyertyát a gyertyatartókba, merthogy ezek már csonkig égtek . . .

— Az már más. Máris megyek, hozom a két új gyertyát . . .

— De ez még nem minden, Emma!

— Mindjárt sejtettem! Ne haragudjék, Dalma kisasszony — fordult most Emma végre a vendég felé —, de tudja nem az a baj, hogy Füzesgyarmat az Békés megyében van!

— Emma, most már elég legyen! — mondta erélyesen a plébános, miközben erőltlenül visszaült magas támlás, bársony huzatú, faragott lábú, „ánti világból való” karosszékébe. Bekapott egy szép szem tepertőt, és várt, nem lehetett tudni, mire.

— Tudja, Dalma kisasszony, nem az a baj — folytatta rendületlenül a magáét Emma asszony, most szántszándékkal dühítve a plébánost —, meg hát a plébános úr sokkal szívesebben is megy esküvőkre, mint temetésekre, és hát ezzel én is így volnék, csak hát az a baj, hogy akkor meg miért vállalta el ugye, hogy ő megy el feladni az utolsó kenetet . . . na ja, akkor el se indult, de legalább a temetésre oda kellett volna érnie időben, ha ugyan a halál az már nem sietős valami az életben, na de hát őt kérték, őt hívták, őt akarták és nem a füzesgyarmati papot, és ő írta is, mondta is, ígérte is, hogy elmegy, hogy bizony-hogy vállalja ő, mert az életben leginkább csak egyszer halunk meg . . . mint ahogyan, hál’ istennek: egyszer születünk csak erre a világra! Erre késve érkezik a temetőbe! Kíséri őt, kísérte ám őt a Glatz Mihály, de nem a ministránsok, merthogy azok addigra már végeztek a munkával! Hitték, hogy ők még időben érkeznek, sőt, kicsit még a kelleténél talán előbb is, ezért aztán nem is siettek annyira! Volt aztán botrány! Na de hát a plébános úr hamarosan vissza is tért a Glatz Mihály szép, ágas tornácú, nádtetős házába, egy szíverősítőre, s ha nem is már egyre, akkor négyre már! És jóízűen, mint akik jól végezték a dolgukat, törtek a bűdös békési pálinkához egy-egy harapásravalót a kemencés cipóból, aminek ugye „foszlós, friss lágyságú, lyukacsos bele, barna-piros héja van”, előkerült a Glatz Mihály kamrájából aztán az oldalas, a szalonna, a tepertő, úgy-hogy másnap menni kellett a plébános úrnak az epegörccsel a szentesi kórházba. Na de mindegy, hagyjuk, nem akarnám untatni a Dalma kisasszonyt, de hát én jót akarnék minden szavammal . . . Mi is volna még a dolog, a két gyertyán kívül, merthogy azt mondta, az még nem minden?!

— Semmi, Emma, most már az égvilágon semmi! Még a két gyertyáért is én magam megyek majd . . . — mondta fáradtan a plébános, noha a karosszékéből e rezignált, sztoikus kijelentéssel egyidejűleg mégsem kelt fel.

— No, hát kívárnám én azt, hogy majd „maga megy” . . . Mit tetszik kérni akkor?

— Emma, legyen szíves, hozza fel azt a sötétzöld portugál palackot az új pincéből, amit én építettem, ne a régiből, ahol a török katonák csontja porlad — mondta halkán, most már tényleg kérő és nem tovább is utasító hangszíval a plébános —, tudja, Emma, arra a zöld palackra gondolok, amit ajándékba kaptam . . .

— Tudom! Hozom! Meg hozom a két úgy gyertyát is! Máris! Hogyisnem hoztam már előbb is fel azt a zöld . . . azt . . . a . . . portugál palackot?!

Se a plébános, se Emma asszony nem vette észre, hogy Dalma szeme meggett könnyel, az alig visszatartott nevetéstől, kacagástól, hogy Dalma fáradtsága elszállt, a szilvapálinka okozta szédülése elmúlt, csak éppen a hasán kellett tartania mindkét tenyerét, nehogy kirobbanjon belőle a nevetés.

Emma asszony nemsokára hozta a két új gyertyát, bele is nyomta a csonkig leégett előbbi gyertyák még forró, lágy viaszába, azután letette az asztal közepére — úgyhogy koppant egy nagyot az üveg — a zöld, sőt méregzöld színű borospalackot. Mellé lecsapta a dugóhúzó, és már is indult ki az ebédlőből.

— Plébános úr, én a magam részéről, bármiféle nemes bor is legyen ebben a zöld portugál palackban, bárkitől is tetszett ajándékba kapni, akár gondúzónek, akár álomúzónek, akár gyomorerősítőnek tetszene is ajánlani, én nem kérek! Én elbúcsúzom . . . És még egyszer nagyon szépen köszönöm a vacsorameghívást! Én most . . .

— Nem oda Buda, Dalma kisasszony!

— Az lehet, hogy Buda nincs oda, de én oda vagyok . . . itt helyben elal szom ülve!

— Ettől a bortól ugyan nem! Mit is mond Horác? Valaha én is tudtam ám latinul, kisasszony! Igaz, régen. Ma már nem latin nyelven folyik a liturgia . . . És az évek is elszálltak, csak Csongrád maradt a régi, a régesrég, legalábbis énnekem, na meg talán a még nálam is jóval vénebb Piroska Jánosnak! Az idén? Taval? Nem is . . . Talán tavalyelőtt múlt kilencvenesztendő! Tudja kicsoda a Piroska János?

— Nem én! — mondta Dalma kissé nyers hangon, bosszúsan, ingerülten, kicsit már csüggedten is. A nehéz ebédlőasztal alatt kinyújtotta hosszú, izmos lábát.

— Na ő, ugye, Piroska János, hát először is ő festőművész. Mindenki ismeri őt Csongrádon, és ő is ismer mindenkit Csongrádon. Na persze nem annyira a festményeiért, meg az akvarelljeiért ismerik őt, hanem mert ő volt a háború előtt Csongrád polgármestere! Ő ültette . . . ü- . . .-ültette a híres nyárfasort, a jegenyesort és sok mindent az ő ideje alatt építettek itt Csongrádon, még tán a „gőzhajókikötőt” is, ahogy ő nevezi, merthogy az nem kikötő, hanem egy ponton, egy hajóhid, fából, és nagy vastartályokon lebeg, de azért az őneki még is „gőzhajókikötő”, bár a Tisza minden áradáskor elviszi a Piroska János „gőzhajókikötőjét” . . . ő utálja szívből a vízibuszokat . . . A festményei? Hm. Nekem tetszenek. A fiatalság persze lenézi . . . vagyishát meg se nézi a képeit, amikor kiállítja őket itt Csongrádon vagy odaát Szentesen. Pedig nem rossz festmények. Virágokat, tájképeket fest, Tisza-parti alkonyatokat, Tisza-parti naplementéket, nagy, régi fákat, ősplatánokat, ott bolyong mindig a fasorban, ha meg nem ott, akkor a Tisza-gáton és nézi a Tisza vizét . . . Biztosan az időt nézi, az időt méri az áramló vízben, az eltelt éveket . . . Éveket? Az évtizedeket nézi a Tisza vízé-

ben! Aztán persze úgy van ez, Dalma kisasszony, legalábbis öreg emberekkel úgy van, hogy egyszercsak a víz visszánéz, hiába folyó, olyan, mintha ugyanolyan volna, mint régen, réges-régen, az ember első ifjúságában, igen, mert az ember így is akarja, hogy ugyanolyan legyen a folyam vize, amilyen valaha volt, amikor először látta a partjait, a parti fákat, a gátakat... igen a *gátakat*, amikről akkor még nem gondolta, hogy gátak nemcsak a folyóvizek partjait kísérik, hanem az embert is, végig az egész életén át... lehet, leányom, hogy Piroska János is azért rója a Tisza-gátakat, a töltésutakat, a fasorokat, azért nézi az elfolyó vizet, mert az visszánéz, az tükör, az olyan, mint amilyen valaha volt, nagyon régen! És lehet, hogy hát a Piroska János ezt a víznézelődést, lombnézelődést festi meg, vagy szeretné megfesteni, ha tehetné, ha lehetséges lenne a vizek és lombok *visszanézésével* együtt, de hát én nem értek a festészet-hez, nem tudom megítélni, hogy a Piroska János tehetséges festő-e vagy pedig csak meghalni nem tud még, túl a kilencvenen sem, mert *valamit még meg akar látni*, és azt még le akarja festeni, itt, igen, itt Csongrádon, a Tiszában, a fasorokban, a nyárfák lombjában vagy az ő általa, még polgármester korában épített „gőzhajó kikötő” környékén, ahol most különösen szép a Tisza-part, megnőttek a fiatal fák, a régi fákat viszont nagy hirtelen kivágatta a város vezetősége... Miért? Netán „exportra” kellett? Vagy tűzifának? Kár. Az örökké röpködő helikopterek, amikkel a szúnyogokat irtják állítólag itt a csongrádi Tisza-parton, meg a Körös-torkolatban is, ezek szórhattak volna le olyan vegyszereket, amiktől ugyan a szúnyogok se a Tiszán, se a Körös partján ki nem pusztultak, de a régi nagy fák lombja az igen, az elpusztult!

— Mennék én, plébános úr, leragad a szemem — mondta szelíden Dalma.

— Ó, a portugál bor! Hogy elfeledkeztünk róla! Hogy eluntatom én itt a kisasszonyt a Piroska János festményeivel... nyitom már!

— Én nem kérek!

— Épp csak egy kortyot! De azt mindenképpen, ízlelje meg, az én kedvemért, kisasszony!

— Jó! De tényleg csak egy kortyot! Éppen csak megízlelem, és már megyek is a „Böskébe”! Holnap kora hajnalban jön értem az autó, nem fogok tudni felébredni még vekkerre sem! Mindenképpen ki kell mennem a kutatóárkokhoz, mert éppen holnap jönnek oda Szegedről, hogy a kutatás folytatásához további pénzt biztosítsanak! És félek, hogy ehhez nekem is illene ott lennem!

— Ott is lesz, leányom! — mondta a plébános, aki most a dugóhúzóval vesződött.

— Hadd segítsek én! — mondta Dalma, de ő sem boldogult a dugóhúzóval, mert már túl fáradt és türelmetlen volt. Visszaült a helyére, a támlás karosszékekbe.

— Majd én!

— De hát látom, hogy nem megy... tessék szólni Emmának... — mondta bosszúsán Dalma. Ismét kinyújtotta lábát a nagy ebédloasztal alatt, és a zöld üvegpalackot fixálta, nem azért és nem olyan tekintettel, hogy alig várja, mielőbb ihasson belőle, inkább abban reménykedett, hátha sikerül a plébánosnak nyitás közben összetörnie a portugál borospalackot. Dalma, kínjában-unalmában elolvasta a palack fehér feliratát: „Aged in wood. 12 years old. Bottled in Portugal. Porto.” A plébános most még az eddiginél is nagyobb műgonddal: először is maradéktalanul letörte, lemorzsolta a parafadugó tetjéről a vörös viaszpecsétet. Most már uralta a helyzetet: másodszor lassan, nagyon lassan, óvatosan belecavarta a kissé porló parafadugóba a dugóhúzó acélspirálját, és tekerte, aztán két térde közé szorította a palackot, és egyetlen mozdulattal kirántotta a dugót.

Dalma tapsolt, de behunyt szemmel, csak a pukkanást hallotta, hogy végre kinyílt a palack, és talán kiszállt belőle a portugál bortermelő, halászok, tengerészek szelleme is, mindenesetre a bonyolult művelet véget ért. Dalma a gyertyák sercegését hallgatta, aztán lobogó lángjukba bámult, és végtére megállapította: nem is érzi ő itt olyan nagyon rosszul magát.

— Logikus... — mondta a plébános komoran.

— *Mi logikus?! Mit tetszett ilyen hirtelen logikusnak találni?*

— Hát azt kisasszony, hogy Emma direkt nem azt a dugóhúzózt hozta be, amit én megszoktam, nem a régit... ez valami új vacak, hogy került ez ide? Ki fogom dobálni vele sürgősen! Majd megkeresem én a régit... Még szerencse, hogy ez a silány szerszám nem törte el az üveg nyakát... No! Hát akkor! Az egészségére, Dalma kisasszony! — mondta a plébános, miután mindkettőjüknek töltött a sötétvörös színű portugál borból.

— Egészségére... igen... hát ez... tényleg nagyon finom!

— Fenséges! Érzy az illatát? Érzy az aromáját? Az ízét? Az erejét, ahogy a vérkeringésébe belekerül, és a vérel együtt kering! Hajoljon a pohár fölé, kisasszony! Hogy érezze a bukéját! Érzy benne a délszaki nap tűzét? No, ízlelje csak meg, Dalma! Ej! Ne olyan félénken! Nem harap ez a bor, csak perzsel, csak pezsdít, és ami a legfőbb! — tette hozzá nevetve a plébános —: *purgál!* Purgál! Tisztítja a testet és tisztítja a lelket is a testtel együtt! Ez a bor: nem csak nektár, nemcsak nedű, ez a bor: üzenet is! Érzy a zsongást?

— Hát, ami a zsongást illeti, azt érzem! Ez volna az üzenet!

— Ez! Ez az üzenet! Igen, ez a zsongás az üzenet, Dalma! *Dél és a tenger* üzenete!

— Purgál, zsongat, pezsdít, perzsel ez a portugál óbor, plébános úr, és érzem benne a délszaki nap tűzét is, meg... az... Ibériai-félsziget szőlődombjainak és a tengernek az „*üzenetét*” is, merthogy valóban zsong a vérem ettől a bortól, ha ugyan nem mégis inkább a fejem zsong tőle, és a szemhéjam akarna nagyon nehezedni... — mondta Dalma gépiesen, fáradtan, most mégis kedves, szeretetteljes mosollyal — ajkán és tekintetében is — nézett az idős csongrádi plébánosra, aki sohasem látta a tengert, sem az ibériai szőlődombokat, sem a mediterrán vizek azúrját vagy az Atlantikum súlyos feketekékjét, mégis úgy emlegeti, mintha valaha nagyon régen, ifjúságában járt volna azokon a tengeri, szigetes tájakon, amelyeken Dalma, ha rövid időkre is, de mégis járt már.

— Schliesse deine Augen beide... ugye így van a verssor, kisasszony? Habár, ha nem is így volna, hát én már akkor is csak így emlékezem rá! Olyan vagyok, hát igen, lassan, magam is olyan leszek, mint a Piroska János: nem azt a Tiszát látom én sem, ami a szemem előtt és *mostan* áramlik és tűnik tova, hanem azt a Tiszát, amire emlékszem, ami énbennem áramlik *le... el... tova...*

— Hogyan is szólt az a verssor, plébános úr? „Schliesse deine Augen beide”? Ugye így tetszett mondani? Hát én mindjárt meg is teszem!

— Igen, leányom, habár azt most meg nem mondanám, hogy Fontane vagy Storn írta-e? Az ember a végén mindent elfelejt. Vagy?! *Mindenre emlékszik a végén?*

— Most már tényleg mennem kell! Későre jár! Hajnalban kell kelnem! Tessék már elbocsátani engem! — kérte most már, nevetve Dalma a plébánost.

— Későre jár? Ugyan, kisasszony! Aludni menne máris? Hát nem jobb *itt fent*, jó ételek, finom italok mellett elüldögélnie az embernek, terített asztalnál, gyertyák fényében elbeszélgetni az embernek, mint *odalent* a pincém vermében porladozni az „egy igaz hitben”?

— Miért, talán a plébános úr nem volna igaz hívője a hitének? Csak prédikálni tetszik azt?

— Hát azt éppen nem mondom, amit kedves öreg barátom mondogat néha, a szolnoki rabbi, hogyhát ki is volt az a Jézus, aki azután még Krisztus is lett, Megváltó is lett, Isten fia is lett, Szűz Mária fia is lett és csodákat tett, amíg a római bíró keresztfára nem feszíttette... hogyhát... már így a szolnoki rabbi, Jézus az egy földönfutó zsidó volt, afféle ősrabbi, talán epilepsziás is lehetett, én nem mondok ilyet, nem is gondolok ilyet, hanem, ami a hitet illeti, kisasszony, az már a világban: illem és izlés dolga! Illemből és izlésből kell hinnie az embernek! Azután majd, ki tudja mikor, megmutatkozik Isten az ő nagyságos és igaz valójában, de soha nem a mi hitünkben, az túl gyenge tükör volna Istennek!

— Ejha! És aztán ezt tetszik prédikálni is a templomban!

— Nem én. Ott az Igét, az Írást hirdetem. Az a munkám. Az a szolgálatom. Azt várják tőlem az emberek az első áldozáskor, az esküvőkön, az utolsó kenet feladásakor, a temetéseken és én ezt meg is teszem, mivel ezzel szolgálom őket. De ez csak szolgálat! Embernek arra nincsen képessége, hogy befogadja Istent! Legfeljebb: hiheti Istent, de fel nem foghatja és éppen ezért saját hitének lényegét sem foghatja fel végső soron!

— Nem volna ez egy ateista kijelentés?

— Nem. Ez egy szolgálatos hívő kijelentése. Semmi közöm Istenhez, bármennyire is hiszek és élek is Istenben!

— De hát az Isten, mint a Szentírásban olvassuk, mint a hívők hiszik: az ember teremője. Isten: a Teremő. Kreátor. Akkor pedig, hogyan vétette el annyira saját teremtményeinek képességeit, hogy azok aztán őt föl se foghassák a maga valójában? Vagy Isten igazi valója, lényege: maga az ember, a teremtmény, a kreatúra volna?

— Isten semmit nem vétett el, kisasszony. Isten valóban a Teremő, a Kreátor, ahogy mondani tetszett, csak hogy Isten miért teremtett volna éppen hívőket?! Nem lehet inkább az, hogy ezt csak a *hívők* hiszik? A Kreátor, a Teremő Isten, afelől bizonyos vagyok, szabadon teremtett, utat mutatott ugyan, de mi szüksége lett volna Istennek arra, hogy teremtményei higgyenek is egyben Őbenne, ha egyszer úgyis és eleve elrendeltetten Őbenne *élnek*? Talán a Kreátor a kreatúráiban akart volna tovább élni? Aligha, hiszen Isten örökkévaló, Ő maga az örökkévalóság!

— No és a paradicsomi állapot? A bűnbeesés? A Sátán kísértése? Éva bűne? — kérdezte mosolyogva Dalma. Hosszú, izmos combját, lábszárát kinyújtotta a hatalmas méretű plébániai ebédlőasztal alatt, térd- és bokacsontja megroppant a nyújtózásban, behunyta a szemét, nem figyelt a plébános válaszára, az „első nőre”, Évára gondolt, vajon milyen lehetett? Olyan, mint Vénusz? Olyan, mint Leonardo Mona Lisa-képe? Olyan, mint, amilyennek Michelangelo megfestette a Sixtusi kápolna freskóján? Olyan lehetett, mint amilyen Marilyn Monroe volt hollywoodi fénykorában? Olyan arca, alakja lehetett, mint Liv Ullmann arca, alakja? Vagy éppen olyan arca és alakja volt, mint amilyen az övé, mint amilyen Triglav Dalma arca és alakja?

— *Bűnbeesés?! Éva bűne! A Sátán kísértése?!* A kisasszony bizonyára olvasta az Ószövetséget, abban pedig Jób könyvét, abban pedig Jób lázadását, Jób átkait, amik, ha jól olvassuk, voltaképpen nem is átkok, hanem *kérések!* Kérdi Jób: „*Vajjon nem maga az Isten-e a Sátán?*”

— És? — kérdezte Dalma halkán.

— Nincs „és”! — dörögte a plébános, mintha templomának szószékéről kiáltott volna bóbiskoló híveire.

— Értem — mondta Dalma, noha már régen kikapcsolódott a beszélgetésből. A plébános vaskos, vörös ujjait, nagy, nehéz, lópatkó méretű öklét nézte, és az öklök közelében sötétén vöröslő portugál óbort, mely mintha szét készült volna vetni, szilánkokra, a metszett kristály poharat. A szélesre tárt ablakban hirtelen kékbe nyílt a késő esti sötétség, háromszor megvillámolt, gyors egymásutánban, a kék lángú világosságot hatalmas égdörgés-sorozat követte, aztán zuhogni, ömleni kezdett az eső, a nagy augusztus esti, alföldi „aranyeső”. A poharak megremegtek az asztalon, a bor sötétvörös fénye most szinte feketén lángolt a gyertyák lobogó világában.

Emma jelent meg a magas szárnyasajtóban, arcán ijedtség, félelem látszott. A plébános elégedetten, gúnyosan — s visszavágásképpen is a füzegyarmati „eset” kibeszéléséért — mondta Dalmának:

— Tetszik látni, kisasszony?! Fél a vihartól! Pedig ugye augusztusban, főleg az alföldi vidékeken, ugye... minden áldott nap, minden áldott éjszaka ki-kitör egy kiadós vihar! Ilyenkor az Emma legszívesebben az ajtókeret alá szeret állni, mert fél, hogy összedől a ház, mert ő látott már olyan összedőlt házat, amiből semmi más nem maradt a helyén, csak az ajtókeret! Rettogtam az Emma a villámlástól, meg az égdörgéstől! Na de most mégis éppen jökor jött, a legjobbkor állt bele az ajtókeretbe! Dalma kisasszony itt alszik minálunk! Csak nem fogom hagyni azt, hogy most a zuhogó esőben menjen vissza a „Böskébe”! Meg nem engedem! Emma majd ágyat vet magának, kisasszony, valamelyik vendégszobában.

— Jó lesz! Úgysem aludtam még soha életemben plébánián. Se bőrig ázni nem akarok. Van vekker ebben a házban?

— Vekker? — nevetett a plébános. — Nézze, ott áll a „vekker” az ajtókeretben, Emma a vekker, de ha annyira fáradt volna, hogy még Emma se lesz képes fölébreszteni, akkor majd a hajnali harangkondulásra ébred fel! Ja, kisasszony, volna egy nagy kérésem...

— Tessék?

— Arra kérném, ne említse itt a városban senkinek ezeket a sírvermeket itt lent a plébánia pincéjében, meg azt se, hogy itt „sírokat találtunk”, „sírokat bolygattunk meg”, netán ki is fosztottuk őket... ismerem én a jó csongrádi népeket... Különben, tudja leányom, hogy a honi régészet úttörője egy felszentelt pap, egy bencés szerzetes volt?

— Hogyne, atyám — mondta Dalma, valami mókásan tettetett kegyességgel, ájtatosan, játékos áhíthatossággal ejtve ki a szót: *atyám*, válaszképpen a plébános: *leányom* megszólítására —, biztosan Rómer Flórisra tetszett gondolni. Eltaláltam?

— El, persze, hogy el, hogyan is hittem, hogy a kisasszony ne tudná, hogy bencés szerzetes létére Rómer Flóris ásatásokkal, régészettel foglalkozott... csakhogy én... hát először is ugye, nem vagyok szerzetes, csak a csongrádi plébános vagyok, másodsor eszem ágában sincs Rómer Flóris nyomdokait követni, úgyhogy holnap kora reggel betemettem azokat a vermeket odalent a pincében, vetek azokra a nyomorultul pusztult török katonákra keresztet is, merthogy a Koránt azt én nem ismerem, béke poraikra, megteszi azt az én áldásom is, ha eddig ott tudtak nyugodni maguktól is békében a földben, hát keresztet vetek felettük, az még remélhetőleg nem úzi vissza a lelküket Mohamed próféta paradicsomából ide a föld színére,

ide, egyenesen Csongrádra... na, arra kérem, kisasszony, említést se tegyen annak a hét török katonának a csontvázáról meg így vagy úgy, ilyen vagy olyan durunggal, husággal bezúzott koponyájáról, mert akkor ide jön a plébániára az egész Csongrád, s az még csak hagyján, de ide jön a tévé is, a rádió is, az újságírók is, esetleg eljön Csongrádra még a török televízió hét riportere is... szóval, kérem, hogy...

— Egy árva szót se szólok senkinek! — mondta nevetve Dalma. Kezét esküre emelte.

— Emma, kiállna már végre az ajtókeretből?! A kisasszony fáradt, szeretne lefeküdni, kérem, készítsen neki fürdővizet, vessen neki ágyneműt a legtágasabb vendégszobában! Adjon neki, kérem, egy hálóinget is, láthatja, munkaruhában jött ide.

— Csak a saját hálóréklijeimből adhatok... persze tiszta újat adok a kisasszonynak...

— Akkor adjon neki a maga hálóréklijéből! Csak mozduljon már ki, az Isten szerelmére abból az átkozott ajtókeretből, mert esküszöm, hogy...

— Megyek már! Csak ne ordítson velem... mondtam, hogy van elég hálórékli, olyan is, ami még soha nem volt rajtam, azt fogom a Dalma kisasszonynak odaadni, mondta halkan és alázatosan Emma asszony és máris ment, előkészíteni a vendégszobát.

— Jó éjt kívánok, kisasszony, nyugodalmas, szép álmokat! Jól esett önnel beszélgetni, köszönöm, hogy elfogadta a meghívásomat!

— Jó éjszakát, plébános úr! Köszönöm a vacsorát, a pompás portugál óbort és köszönöm a szállást!

Triglav Dalma széles kettőságyban aludt, egyedül, mélyen, álmát nem zavarta semmi, Emma asszony hálóréklije bő volt ugyan az ő testére, de kellemes, hideg érintése szinte külön „altatta” a testet, a bőrt, miközben a „lélek” szintén külön aludt: a kimerültségtől, a fáradtságtól, az óbortól és a szilvapálinkától szabadulandó.

Emma asszony hajnali hatkor ébresztette Dalmát, egy kancsó ivóvizet és poharat hozott — úgy látszik Emma asszony tudta mi a másnaposság, mi a gyomorégés —, a fürdőszobában is mindent előkészített, szappant, tiszta törülközőt, fésűt, hajkefét, fogkrémet, originál csomagolású fogkefét, még Nivea arckrémet is tett a tükröspolcra. Dalma, mielőtt elhagyta volna a plébániát, néhány köszönő sort írt a vacsoráért, a szállásért a plébánosnak, aki még az igazak álmát aludta, azután elbúcsúzott Emma asszonytól és visszament az Erzsébet szállóba, a „Böskében” éppencsak fölszaladt a szobájába, ott sietve fehérneműt váltott, belebújt overaljába és máris indult, a gépkocsivezető már várt rá, nyomban indultak is, ki, a kutatóórokhoz, az ásatási munkálatok helyszínére.

A „Böske” portása néhány, a szálloda törzsvendégének számító idősebb férfival, az első sörök, az első féldecik mellett bizalmasan közölte, hogy a „régész kisasszony az éjszakát nem ám a szállodai szobájában töltötte, csak kora reggel jött meg a „Böskébe”, fölrohant a szobájába, aztán egy perc múlva lent is volt megint és iramodott ki az árokhoz”. Mire az egyik törzsvendég megjegyezte:

— Úgy látszik, hogy mégsem csak a holtak *csontja* izgatja a kisasszonyt, hanem az élők *húsa* is... Hiába, meleg nyár van az idén a csontvázak hi-degek!

Asztaltársa, kezében söröskorsóval, ráduplicált:

— Na és ugye, a csontvázakból hiányzik valami kemény, ami mégsem csont!

Nagyot röhögtek és kértek egy újabb kört.

— A kisasszony addig-addig ásott, addig forgatta kifelé a földből a csontokat, amíg aztán rájött erre! Hogy tudnillik volna még más is, ami a kezébe való lenne! És ráadásul még nem is *csak a kezébe való!*

A „Böske” törzsvendégei még egy darabig elszórakoztak a „tudós kisasszony nagy felfedezésén”, aztán, minthogy előttük volt jóformán az egész, szép csongrádi nap, volt idejük bőven továbbadni a hírecskét a „régész kisasszony iccakájáról, amit nem a szállodai szobájában töltött el”. Vaskos, alpári cáلزásokkal, ki a Tisza-cukrászdában, ki a vasútállomás melletti restiben, mások meg éppen ott, ahol megfordultak napközben — trafikban, közértben, háztartási boltban, vegyesboltban a város szélén, a hentesnél, a zöldségesnél, a péknél — adta tovább, persze már alaposan kiszínezve, bőven részletezve saját képzelőerejével, hogy a Triglav Dalma „kimaradt ezen az iccakan rendesen, mert csak kora reggel jött meg a »Böskébe«, akkor is rohanvást, hogy kitől, hogy kihez, azt még nem tudni”. A hentes élvezte igazán az egészset, mert neki barátai, ivócimborái voltak a „Böske” törzsvendégei, akik hozták a hírt, miszerint a „Dalma kisasszony komoly, afféle tapasztalati felfedezést tett a csont és a hús közötti kellemes különbségekkel kapcsolatban, de nem éppen a főzés konyhai értelmében, hanemhog y ellenkezőleg: valahol egy ágyikóban, valahol egy kis díványon jött rá, hogy a csont ugyan helyén van az árokban, de a húsnak máshol van a helye!” Éppen egy hentes ne tudta volna ezt? A hír szárnyra kapott, gyűrűzött egyre nagyobb körökben, hogy végül aztán — egy napig legalább az egész Tisza-parti kisváros erről beszéljen, férfiak, nők egyaránt. „Dalma iccakájának” híre hamarosan eljutott Irénkéhez is, aki Köleséry Kristófnak is elmondta azt, amit „tudott”, csak úgy mellesleg mesélte el a körorvosnak, végül is nem ezért ment a rendelőjébe, hanem valami erős gyógyszerért „reuma ellen”, meg azért, hogy mérné meg a körorvos a vérnyomását, mert úgy érzi, nagyon magasra szokhatett fel — szokása szerint most is örökös ájulás érzésre, szédülésre panaszkodott —, vagy a nagy hőségtől, vagy mert túl sok feketekávév ivott aznap. Köleséry doktor megmérte Irénke vérnyomását, azt rendben levőnek találta, tekintettel az asszony testsúlyára és életkorára: egyenesen megfelelőnek, egészségesnek minősítette, azután meghallgatta az asszony légzését, a mellkason, azután a háton, majd meghallgatta a szívverését és ezt is teljesen rendben levőnek találta. Miközben Irénke felöltözött, ráért volna jöve tele valódi céljára, elmondandó, hogy a Triglav Dalma „nem a szállodai szobájában aludta át az iccakát, ha ugyan átaludta...”, de Köleséry körorvost tökéletesen hidegen hagyta „Dalma kisasszony kiruccanása a csongorádi iccakába”, Irénke kissé csalódottan, leforrázva és elég későn vette észre, hogy a körorvos egyáltalán nem is figyel rá, fáradtan áll az ablakpárkánynak dőlve, karbafont kézzel, behunyt szemmel. Köleséry Kristóf fáradt volt, állva aludt egy hosszú perccel és csak akkor nyitotta ki újra a szemét, amikor Irénke már kiment a rendelőjéből és bejött a következő beteg.

Köleséry Kristóf körorvoson kívül volt még egy személy — és éppen az érintett —, akit szintén tökéletesen és teljes mértékben hidegen hagyott, mit beszélnek a csongrádi asszonyok az ő „iccakájáról”. Dr. Triglav Dalma másnap egy 16x10 cm méretű, 18. századi, sötétvörös bőrkötésű könyvet vehetett át a „Böske” főportásától. A könyvet Rómában adták ki, Petrarca-sonettek, a

csongrádi plébános küldte Dalmának. A könyv közepe táján egy már hártává préselődött, kifehéredett frézia tapadt az egyik szonettre, a sorok olvashatóak voltak az áttetszővé vékonyodott fehér fréziaszirmokon keresztül, talán a virágot is azokban az években helyezte valaki a finom és mégis erőteljes, maradandó anyagú papírlapok közé, amikor Rómában, a latin örökvárosban kiadták a Petrarca-szonetteket és akkor, hol van már az a római nyomdász, aki a szép rajzú ólombetűket szedte, hol van már az a római könyvkötő, aki sötétvörös bőrbe kötötte az időt álló papírlapokat, s rajta az időközön túl is megálló petrarcai szonettsorokat és hol lehet azóta már annak a római nőnek a keze, aki a fréziát elhelyezte a lapok között, hogy lepréssze a „pásztor évszázadokban” majd őután következő olvasóknak — közöttük Dalmának is, akinek most a római könyv és a római frézia a kezébe került —, a római Campagna fenségesen lágy, csodálatosan harmonikus és lezajlott, nagy időket idéző, vízvezetékek ó-ívsoraival tagolt, gyöngéden dombos, lankás, tavas vidékéről „küldve” — immár kéz, élet, arc, sors, szépség, szomorúság, öröm és immár végleg bánat, mélabú nélkül —, de mégis *küldve* a könyvet ama rabul ejtően gazdag és gazdagító latin tájról, ide a Tiszatájra, ide Csongrádra, ide az Alföldre, ahol mások a mezők, a fák, a virágok, a vizek, mint ott, ahonnan ez a könyv, ez a lepréselt frézia való... Bizonyára szép lehetett az a római nő, aki a fréziát a Petrarca-lapok közé helyezte — tűnődött Dalma, óvatosan, valami ismeretlennek és már soha meg sem ismerhetőnek az átélésével lapozva a régi könyvet — és bizonyára eszes, okos, művelt nő lehetett, hiszen nem akármilyen verssorok fölött helyezte el a fréziát:

*„L'antiche mura ch'ancor teme ed ama,
E trema l' mondo quando si rimembra
Del tempo andato...”*

Dalmának, talán mert éppen a napokban olvasta valamelyik napilap irodalmi mellékletében, bizonyos női bánattal is átérezve, Villon könnyeden-komor, baljós-derűs balladájának — amit a „hajdani hölgyekről” és a „tavalyi hóról” írt — sorai villantak emlékezetébe, a Vas István fordította sorok s alighanem Dalma mélyen és tehetetlenül is ebben a mélységben: magára vette — s nem joggal is? — a sorok játékosan és mégis ijesztően *intő* értelmét:

*„Mondjátok, milyen véget ért
A szép római dáma, Flóra?
Archipiáda hova tért,
S Thaist, hűgát, ki rejti, ója?
Echót, ki visszazeng a szóra
S a vizek fölött hallható,
Kinél szebb nem volt föld lakója?
De hol van a tavalyi hó!”*

A *tavalyi hó*, a százados havak elolvadtak, eltűntek, előbb is, mint a szép római dáma, de a sötétvörös bőrbe köttetett könyv és benne a szonettsorok, a szonettsorok fölött az áttetsző fehérre préselt szirmú frézia: megmaradt mégis, eljutott a Tiszához, Csongrádra — Rómából és az évszázadokból —, Dalma kezébe.